

*E*czacı olma isteği daha eskilerde "moral ö-
ğeyi" önde tutmaktaydı.
Eczacı yüksek eğitimli,
ama kolay ilişki kuru-
lan, görülen, tanınan,
saygınlığı olan, mesleği-
nin sıhhi değerini emeği-
nin ürünleri ile yansıtan,
emeğinin ürünü olan ila-
cın ise kullanım değeri,
değişim değerinden çok
önde gelen, yani ilacının
bedeli para ile öden-
diğinde bile borçlu ka-
lan bir kişidir.

*E*czacının Yabancılaşması...

1980-Ankara

1. Türkiye Eczacılık Kongresi

"İnsan köleliğinin farkına vardığı ölçüde özgürdür"
Spinoza

Özgür insan, kişi olmuş insandır. Özgür toplum da, bireyleri kişiler olan toplum. Bu ne demektir ve nasıl sağlanacaktır; özgürlük sorununa çözümleyici bir yaklaşımın düğüm noktası buradadır. Bu bizi, çağımız insan felsefesinin ve çağdaş hümanizmin anahtar kavramı üzerinde düşünmeye yöneltecektir. Bu kavram "YABANCILAŞMA" kavramıdır, özgürlük ve yabancılaşma olgularını, birbiriyle olan diyalektik ilişkileri içinde ele almak; yirminci yüzyıl düşüncesinde insan ve değer sorunlarına ayağı yere basan, pratikle temellendirilebilen çözüm olanakları öneren bilmenizi sağlar.

Yabancılaşma (Alienation, Anomie) Kavramı:

Alienation sözcüğü, Türkçe'de yabancılaşma sözcüğü ile karşılanıyor. 14. yüzyıldan bu yana kullanılan bir sözcük. Elbette altı yüzyıl içinde anlamında önemli değişimler olmuş. Eski kullanılışı daha çok dinsel anlamlı; Tanrı ile ilişkilerin kopması ya da koparılması anlamına geliyor. 15. yüzyılda ise herhangi bir şeyin iyeliğinin el değiştirmesi, özellikle hakların, mülkün ya da paranın birinden ötekine geçmesi, geçirilmesini anlatmak için kullanılmaya başlanıyor. Ama daha çok, anılan eylemdeki olumsuzluğu dile getiren bir kavram. Hukuk diliyle söylenirse, "haksız iktisabı" anlatan bir kavram olarak kullanılıyor.

Bugünkü anlamıyla "yabancılaşma, etkili ve egemen dış etmenlerin (ekonomik, toplumsal ya da kültürel) etkisiyle, kişinin insani bütünlüğünde bir bölünme, hatta parçalanma meydana gelmesi demektir. İnsanın kendine ait değerlerden, yani kendi öz değerlerinden kopması, insan olmanın olanaklarını kullanmakta yetersiz kalması, kendisinin yönetmesi gereken şeylerin, kendisini yönetmesine boyun eğmesi, bu parçalanmanın sonuçlarıdır. Yabancılaşmaya uğrayan kişi; şu ya da bu yöndeki üreticiliğinde, yaratıcılığında, değerlendireciliğinde, olanakları kendi dışındaki koşullarla kısıtlandırılmış kişidir. İnsanın emeğinin, insan düşüncesinin ve özetle her türlü insan etkinliğinin ürünleri dondurulup putlaştırıldığında, yaşama-yan, soyut bir mutlak güç haline gelerek, insanı koşullandırmaya, parmağında oynatmaya başladığında, o insanın sınıfı, dünya görüşü ne olursa olsun yabancılaşma tehlikesinin çanları çalmaya başlamış demektir."

Marx'a göre; insan kendi doğasını kendi yapar. Ama insan kendi doğasını bir nesnelleştirme süreciyle yapmaktadır. Bu süreç, emeğin tarihi; insanın dünyasını yaratarak kendini yarattığı emeğin tarihidir. Ancak sınıflı toplumda insan kendi yaptığı temel doğasından koparılmıştır. İş bölümü, özel mülkiyet, her ikisine de kapital tarafından el konulması izleyerek, işçinin hem üretkenliğini hem de kendi üretken eylemde bulunma duygusunu yitirmesine yol açan kapitalist üretim tarzı, insanın doğasından koparılmasındaki belirli etmenlerdir. Böyle insanın yaptığı dünya, onun karşısına bir yabancı gibi, bir düşman gibi çıkmakta, insanın gücünü transfer ettiği, onun çok üstünde güç kullanmaktadır.

Terimin bir öteki çağdaş anlamı ve yaygın kullanımı ruhbilim kökenli; bir kim-
senin en derin öz duyuları ve öz gereksinimleriyle bağlantısını yitirmesi; M. See-
man 1959 yılında yayınlanan bir yazısında, kavramın anlamını beş açıklama altın-
da topluyordu:

- 1- **Erksizlik:** İçerisinde yaşanılan toplumu etkilemede yetersizlik, ya da yetersizlik duygusu taşımak.
- 2- **Anlamsızlık:** Yönetme ve inanç yolları eksikliği duygusu
- 3- **Normsuzluk:** Benimsenmiş ereklelere ulaşmakta yasal olmayan araçların gerektiği duygusu
- 4- **Yalıtım:** Belirlenmiş normlara ve ereklelere yabancılaşma
- 5- **Özyabancılaşma:** Gerçek doyum sağlayıcı eylemler bulmakta yetersizlik.

Görüldüğü gibi kapsamına çok geniş kavramları alan yabancılaşmanın türlü görünümleri vardır. Bunlardan "ekonomik yabancılaşma", "kültürel yabancılaşma", "ahlaki (moral) yabancılaşma" konumuzun bütünü içinde yer alacaktır. Ancak konunun ekonomik yönünü incelerken eczacının ilaçla ilişkileri "meta fetişizmi" kavramı önde tutularak anlatılmaya çalışılmıştır.

Ahlaki, Toplumsal, Kültürel Yabancılaşma:

Bir mesleği seçmede ve tanımlamadaki yaklaşım, o mesleğin "toplumsal sta-
tüsüne" göre oluşmaktadır. Toplumsal statüyü sağlayan öğeler ise "moral" ve
"ekonomik" değerler olarak ortaya çıkar.

Eczacı olma isteği daha eskilerde "moral öğeyi" önde tutmaktaydı. Eczacı yük-
sek eğitilmiş, ama kolay ilişki kurulan, görülen, tanınan, saygınlığı olan, mesleğinin
sıhıf değerini emeğinin ürünleri ile yansıtan, emeğinin ürünü olan ilacın ise kul-
lanım değeri, değişim değerinden çok önde gelen, yani ilacının bedeli para ile
ödendiğinde bile borçlu kalınan bir kişidir.

Bu çalışmada sözü edilen "yabancılaşmış eczacı" bugünkü Türk toplumunun bir bireyidir ve toplumdaki tüm bireylerin genel yabancılaşmasına ek olarak, mesleğinin yarattığı bir yabancılaşma ile de karşı karşıyadır. Mesleğin akademik tanımı ile toplumsal ekonomik tanımı arasında uzlaşması güç çelişkiler vardır. Yeniden tanımında ise yapılması gereğine inandığımız bir görev olarak bu çalışmayı gerçekleştirdik. Tanımların çelişkilerini aşmak amacı ile, eczacıyı, onu bugün tanımlayan göreviyle yani "eczane eczacısı" olarak aldık.

Türkiye'nin devletçi, kapalı ekonomiyi terk ederek dışa bağlı kapitalist modeli benimsemesine kadar "moral" öğenin önde geldiği söylenebilir. Kapitalist modelin seçimi ile birlikte "ekonomik" öğenin de giderek öne çıkmaya başladığı, hatta hakim olduğu gözlenmektedir. Eczacı; mal-mülk sahibi, tüketme ve yaşama standardı yüksek, özellikle küçük ölçekli yerleşim yerlerinde ekonomik durumunun da yardımıyla saygınlığı olan kişi olarak toplumsal statü sahibidir.

Bu iki öge "eczacı" olma talebini artırıyor. Eczacılık fakültesine giren genç kendisini oraya yönlendiren dürtülerin etkisi ile, toplumsal iş bölümü içinde kendisini yararlı kılacak, gerek moral, gerekse de ekonomik motivasyonuna yanıt verecek bir eğitim beklentisi içine giriyor. Oysa eğitim adına verilen, toplumsal işbölümü içinde eczacıyı tanımlamaktan çok uzak. Birbirinden kopuk, birbirini tamamlamayan, entegrasyonu sağlamamış dersler ve pratiklerle eğitim bir tür "salonda at yarışı oyunu" ya da "engelli koşu"ya dönüşüyor. Öğrenci de bu engelleri oyunun kuralları içinde gerek ezberleyerek, gerekse hileler bularak aşmayı benimsiyor. Bunun doğal sonucu olarak da eğitime güvenini yitiriyor, soyutlanıyor. İnsan eliyle üretilmiş, düzenlenmiş eğitimin, insanın karşısına düşman gibi çıkışı, bir açmaz dönüşüyor. Bu açmaz ise yabancılaşma olarak isimlendiriliyor.

Yabancılaşma bu andan itibaren eczacının peşini bırakmayacaktır. Bir yandan yaşadığı toplumun yapısından kaynaklanan yabancılaşmayı herkesle paylaşırken mesleğinin buna eklediği yabancılaşmaları da taşıyacaktır. Eğitim kurumunun sayılan özellikleri sonucu, eczacı toplumsal işbölümü içindeki görevini yerine getirmekten çok uzak, bu görevlere uyumu sağlanamamış, pahalı bir insan gücü olarak ortaya çıkıyor.

1950'lerden sonra benimsenen, zaman zaman "tüketim toplumu" olarak da isimlendirilen sözde ileri kapitalist ülke insanı gibi yaşama ve tüketme alışkanlıklarına sahip olma eğilimini Türk toplumunun insanın değer yargısı haline getirme çabası 1970'lerde gerçekleşmeye başlıyor. Bu dönemden sonra toplumdaki bireyleri yönlendiren ana öge, daha lüks tüketim malına sahip olma ve tü-

ketme şeklinde kendisini gösteriyor. Toplumsal gerçeği ve gereksinimleri dışlayan bu eğilim, doğal olarak bireyci çıkış ve sorumsuzluklara kapı açıyor ve ona ön ayak oluyor.

Kapitalist toplumun bireyler üzerinde en büyük yıkımı da budur; Bireycilik ve toplumdaki soyutlanma: "sorumsuzluk". Mevcut düzeni sürdürmek, evrimin karşısına çıkmak isteyenlerin en korktukları duygu, en korktukları ahlak ilkesi sorumluluktur. Bir insanın evrenin her noktasından, her olayından, her kişisinden sorumlu olabileceği düşüncesini bir türlü anlamazlar, anlamak istemezler; *her koyun kendi bacağından asılır, gemisini kurtaran kaptandır, bal tutan parmağını yalar...* türü gerçek ahlaksızlık ilkeleri, bu korku ve anlayışsızlığın ürünleri olarak, yansıtılmak istenir. Sorumluluk duygusunun, fazla düşünmenin, her şeye burnunu sokmanın sakıncaları, gözdağları verilerek ortaya konur, bireyselliğin erdemleri çeşitli yollardan halklara anlatılmaya çalışılır. Bu düşünce, günümüzde Amerika Birleşik Devletleri'nde ve diğer sınıflı toplumlarda, Taylorizm doktrini ile doruğuna çıkmıştır. Düşüncenin üretimi azalttığına inanan egemen çevreler, üretimi arttırmak için Taylor'un korkunç önerilerini benimsemişler ve yıllardan beri her yerde, özellikle işyerlerinde, fabrikalarda kitlelere uygulamaya başlamışlardır.

Taylor işçilere, halklara; "düşünce elle yapılan işin gücünü azaltır, bundan dolayı size düşünmeyi yasak ediyorum", "bu düzende düşünceleri için başkalarına para verilmektedir, onlar sizin yerinize düşünmektedirler" diye seslenmektedir. Bu dehşet verici öneriler bütün çalışanlara, kitlelere yansıtılmakta, halklar sürekli bir biçimde düşünceden yalıtılmaya çalışılmaktadırlar. Sınıflı toplumsal düzenin temel sorunu, düşünceden yoksun, dışardan önerilmiş basit refleksif hareketleri kendi orijinal davranışları sanarak, sorumsuz-kuşkusuz bir yaşantıyı gerçek insan yaşamının yerine koyabilecek yeni bir *insancık türü* oluşturabilmektedir. Beyinden ve sorumluluk duygusundan arındırılmış, makinanın sorumsuz bir parçacığı haline gelmiş, yeni bir insancık türü.

Bilindiği gibi, üretim ve tüketimde sorumluluğu içermeyen davranışlar yabancılaşmayı koşullar. Bunun sonucu olarak da bu tür düzenlerde, insanların ürettiği ürünler, insanın karşısına bağımsız kuvvetler gibi çıkmaktadır.

Bu aşamada "ürettiği mal türü" ile "tüketme eğilimi gösterdiği mal türü" arasındaki nitelik farkı, Türkiye insanının bugününü ve yarınını belirliyor. Yanlış ve kötü beslenen, temel gereksinimlerini üretemeyen bir toplum, özellikle dayanıklı tüketim mallarına, ileri kapitalist bir ülkenin tüketim alışkanlıklarına şartlan-

dırılıyor. Sonuçta petrol dışalımını tüm dışsattım tarafından karşılanamıyor, ilaç hammaddesi dışalımını tüm dışalım içinde çok önemsiz bir oran tutmasına karşın, gerektiği ölçüde yapılamıyor. Ülkenin en önemli sorunu döviz, döviz sağlamanın en önemli kaynağı tarımsal dışsattım; tarımsal üretimi arttırmanın en önemli koşulu kimyasal gübre olmasına karşın, gübrenin üretilmesinde en önemli öğelerin dışalımını yapılamıyor. Böylesine bir kısır döngü, Türk toplumunu "geri kalmış, kapitalist toplumlardaki bireylerin davranışı ve tüketim alışkanlıklarına özendireilmiş, kaynaklarının kullanımını ve teknolojisini geliştirememiş bir toplum" olarak tanımlayabilmemize olanak sağlamaktadır. Bu yüzden, kapitalist ülkelerin fertlerinin genel özelliği olan bireyselliği, kişisel kurtuluşu toplumsal kurtuluşa yeğleme eğilimini Türk toplumunda yerleşik değer yargısı olarak görmek bizi şaşırtmamalıdır. Eczacılık mesleğine "yabancılaşma" açısından yaklaşırseniz; eczacıya hangi ortam ve çevre içinde ne gibi etkilerde bulanacağımızı bilmemizde yarar vardır.

"İnsan bilincinin ve davranışlarının tarihi, sanayinin tarihi içinde incelenir,,

Hastalıkları iyi etme, insanlığın bugünkü insana ulaşacak evriminin başlangıcından beri, insanların başlıca uğraşlarından. Hastalıklara karşı önceleri bir takım metafizik güçler kullanılmak istenmişse de bunun yararsızlığı bilimlerin ilerleme ve insanlığın gelişme süreciyle ortaya çıkmıştır. Çağlarının aydınlarından sayılabilecek olan din adamları aracılığı ile "ampirik" tedavi yöntemlerinin gelişmesi, tıp hizmetlerinin tanrısal ve sıhhi özelliğinin tortularını bugüne dek getirmiştir. Süreç içinde "tanı" ve "ilacın hazırlanması" görevleri birbirinden ayrılarak bir işbölümü oluşmuş, bu işbölümü günümüze "hekim" ve "eczacı" olarak yansımıştır.

İlacın iyi edici niteliği, onu üreten eczacıyı da saygın bir konuma oturtmuştur. Ancak toplumların evrimi içinde kapitalizmin tarih sahnesinde yükselmesi bu konuda da yeni gelişmeleri başlatacaktır.

"Kapitalizm kar için üretime dayanır. Kapitalist, hangi alana yatırım yapacağını saptarken elde edebileceği karı kıstas olarak kullanır"; bu, hayati değeri ve önemi olan ilaç için bile böyledir. Bu sistemde ilaç bir mal, bir metadır. Meta (*marchandise*), piyasa için, yani satılmak için üretilen mala verilen addır. Öyleyse kapitalist üretim, bir meta üretimidir.

Malların iki tür değeri vardır: Değişim değeri, kullanım değeri. Değişim değeri; o mala harcanan emeğin, bir başka malın üretilmesinde maldan kaç tane alabileceğimizi belirler, ki bu artık "para" ile ifade edilmektedir. Kullanım değeri ise malın "belli bir insani ihtiyacı tatmin edebilme özelliği, yararlılığı"dır. İlacın kullanım değeri, değişim değerinin çok üzerinde bir ölçüttür. Zira ilaç yaşamayı, yani tüm değerlerin algılanabilmesini sağlayarak onları var edebilme özelliğinde olan bir araçtır. Onun bu özelliği nedeniyle ki, varolan tüm değerleri sermayeye dönüştürmek isteyen kapitalizm, ilacı da kullanmaktan geri durmaz. Onu kullanırken de ilacın şu özelliklerini kendince değerlendirir;

1- İlaça olan tüketici talebinin elastikiyeti sıfırdır. Yani ilaç fiyatlarında meydana gelen bir artış; ilaç talebini azaltmaz. Çünkü ilaç, herhangi bir başka malla ikame edilemez.

2- İlaç, tüketicinin piyasada en az bilgi sahibi olduğu mallardan birisidir. İlaç alımında tüketicinin özgür seçimi hiçbir zaman söz konusu olamaz.

3- İlaç sanayii ağır sanayi değildir. Kuruluşu kolaydır, büyük çaplı yatırımlar ve uzun zamanı gerektirmez.

4- İlaç hammaddelerinin az yer tutmaları nedeniyle nakilleri kolay ve navlun ücretleri düşüktür. Ayrıca birçok ülke, ilaç hammaddeleri ithalatına gümrük kolaylıkları ve öncelikleri tanımaktadır.

Kapitalist sanayi sermayesi bu olanakları kullanarak, sinai üretimin üstünlüklerini de bunlara katarak eczane laboratuvarı ölçeğindeki ilaç üretimine sahip çıkmakta güçlük çekmiyor. Yine bu nedenlerdir ki, "ilaç sanayii çokuluslu tekellerin ilk ortaya çıktığı üretim dallarından biri olmuştur".

Meta Fetişizmi ya da Ekonomik Yabancılaşmaya Doğru:

Bugünkü ortamda yaşamını tekellerin ürünü olan malı, yani ilacı satarak sürdüren, çok satarak yaşam standardını daha ileriye ulaştıracağını uman eczacıyı, kapitalizmin ileri aşaması olan emperyalizmin ürünü ve silahı olan çokuluslu tekellerle direkt ilişki içindeki yabancılaşma olgusunun odağında görmek yadırganmaz.

Eczacı eczanesinin laboratuvarında ürettiği ilacın gelişme süreci içinde sinai bir ürün haline gelmesi ile üretimden soyutlanmış ve en önemli yeteneği elinden alınarak geleneksel ürününe yabancılaşmıştır. İlacın sinai üretime geçmesiyle, kendi doğal ürününe üretici olarak değil, dağıtıcı olarak sahip olması, eczacının

yabancılaşmasının bir aşamasıdır. Öyle ki, toplumsal işbölümü içinde yerini alırken adını, ecza yani ilaçtan alan kişi, onun sınıai bir ürün, meta olması ile yaşama koşullarının ve olanaklarının ilaç üreticileri, yani tekeller tarafından belirlenmesi olgusu ile karşı karşıya kalır. Eskiden ürettiği ve sayesinde statü edindiği mal, onun düşmanı olarak karşısına çıkar, bu da bir yabancılaşmadır.

Eczacının üreticilikten çıkıp dağıtıcı rolünü üstlenmesiyle toplumsal işbölümü içindeki yeri artık değişmiştir. Çünkü eskiden kendisine statü kazandıran ürününe şimdi aracılık etmektedir.

Plansız eğitim politikası sonucunda eczacı sayısı artmış, bu artışla da onu mesleğe özendiren moral ve ekonomik öğelere sahip olması ve toplumda bir statü edinmesi de zorlaşmıştır. Moral öge, eczacının ilaç üretimini elinden kaçırmasıyla tamamen ortadan kalkmış, geriye bir tek ekonomik öge kalmıştır. Bu ise onun kapitalist düzenin kurallarına uymasına ve gereklerini yerine getirmesine bağlıdır. Oysa moral öğeyi terk etmemekte direnen eczacı, ekonomik kazanımları kendisine önemli bir kaygı edinse bile, bununla doyum sağlayamamaktadır. Kendisini sıradan bir ticaret erbabı olarak görmemekte ve zaten toplum da buna izin vermemektedir. Ancak kendisini yeniden üretimde de örgütleyemeyen eczacı, kapitalist sistemin getirdiği sonuçlara teslim olmak zorundadır. Bu ise onu meta fetişizmine kadar götürür.

"İlaç" artık sıhhi değeri olan ve tek kişinin bilgi ve becerisinin "zanaatkarca" ürünü olmaktan çıkmış, yoğun işbölümüne dayanan kapitalist üretimin piyasaya satılmak için ürettiği bir mal, yani meta karakteri kazanmıştır. Bu metanın satıcısı olan eczacı için ilaç sadece bir değişim değeridir, başka bir şey değil. Oysa ki alıcı onu sadece kullanım değeri için satın alır.

"Metalar kullanım değeri olarak her şeyden önce, birbirinden farklı niteliklerdir; değişim değeri olarak ise ancak birbirinden farklı nicelikler olabilirler."

İlacı araç olarak kullanarak toplumsal işbölümü içinde bir statüye sahip olma amacı ile yola çıkan eczacı, sonuçta ilacı değişim değeri ile yani "para ile eşdeğerli kılmak" zorundadır. Giderek ilacın değişim değerinden başka değerinin kalmayıp, araç olarak ortaya çıkan ilacın amaç haline gelmesi sonucunu getirir. Bu ise meta fetişizminin açık bir örneğidir.

"Rasyonel değer yargılarının ve araçların amaçlara tabi kılınması gerektiğinin temel ilkelerinden biri; sadece insanların amaç sayılması ve başka herşeyin birer

araç sayılmasıdır. İnsanların türlü bir araya gelme biçimlerinin ne dereceye kadar istenir bir şey olduğuna karar vermek için ölçüt; bunların insani hayat tarzlarını ne dereceye kadar yücelttiklerini, başka şeylerin değil, sadece insanların hayatlarına ne dereceye kadar hizmet ettikleridir.”

“Böylece eşyalar ve kurumlar araç olarak kullanılır, amaç olarak değil. Onlara amaç gözüyle bakmak, mantık açısından bir saçmalık ve ahlak açısından bir cinayettir. Bu duyan ve düşünen insanları ne duyan, ne de düşünen maddi şeylere ve kurumlara tabi kılmak demektir”.

“Özgür insan, yabancılaştırmaları aşarak bütünleşmiş insan, yani kişidir. Bütünlenen ise insanın kendi kişiliğinde taşıdığı olanaklardır. Yabancılaştırmayı, yabancılaştırmayın aşılmasını, kişi olarak bütünleşmesini ve özgürleşmesini çağdaş yorumla özetleyecek olursak; önce insanın kendine, yani insana yabancılaştırmasının türlü türlü görünüşleri olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Ekonomik yabancılaştırma, kültürel yabancılaştırma, ahlaki yabancılaştırma ve daha bunlara eklenebilecekler... İnsan bunların bilincine varıp, tarihsel savaşım içerisinde hem kişi olarak, hem sınıfının bir bireyi olarak, tüm yabancılaştırmaları alt ettiğinde, felsefede, bilimde, sanatta insancaya, insan içine yönelecektir. İşte o zaman, o insan için, törel (moral) özgürlük bir sorun olmaktan çıkacak, etik özgürlük o kişinin gerçek özgürlüğüne verilebilecek bir ad olacaktır”.